

Hjördis Levin:

MODERSMYTEN OCH DESS RÖTTER

Modersmyten har rötter långt ner i historien. Längst bort finns modersgudinnorna, starka, fruktbara, livgivande. Men därifrån till vår tids myt om modern är vägen lång. Vår bild av den goda modern är hon som har en gränslös förmåga att skänka trygghet och värme och tillfredsställa barnets alla behov. Den goda modern förverkligar sig själv genom barnet och tål därför att isoleras från andra människor och resten av samhället. Myten om den goda modern har förändrats genom seklerna. Vid behov putsas den upp för att fylla bestämda ekonomiska och politiska behov. Vad betyder det när vi dagligen nöter in bilden av Silvia, väntande, inåtvänt leende, förtroligt viskande till sina kunniga medsystrar om modersskapets hemligheter? Vart tog de starka modersgudinnorna vägen och varför fick vi jungfru Maria, "barnsköterskan som ger villkorlös kärlek"? Vem tjänar på bilden av modern som helt går upp i sina privata barn — och förutsätter att lika privata mödrar tar hand om sina lika privata barn?

Vi använder oss ofta av ordet "modersmyt". Vi talar om att vi har "fallit" för modersmyten eller att modersmyten har ställt "krav" på oss. Vi menar att vi känner oss mer eller mindre tvungna att leva upp till eller ikläda oss en roll: modersrollen, som inte är något annat än en samling normer, en "ring av förväntningar" som läggs runt detta att vara mor.

Dessa normer eller beteenderegler får sitt innehåll ur modersmyten, den berättelse som talar om för oss hur vi skall vara och bete oss. Vi straffas eller upplever oss straffade om vi inte följer normerna.

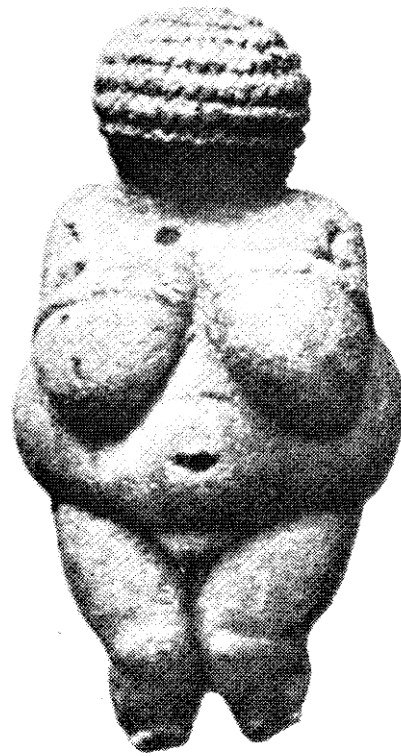
Innehållet i modersmyten kan skifta något från tid till tid, men i stort har den hållit sig oförändrad under århundradena. Den har bara varit mer eller mindre aktuell vid olika tider.

Just nu innehåller modersmyten: den goda modern skall skänka trygghet och värme, ge näring och allt som barnet behöver. Hon har en gränslös

förmåga att ge och barnets alla behov skall tillfredsställas genom henne. Hon förstår och accepterar, tröstar och förlåter. Sin tillflykt kan barnet alltid söka hos henne även om det stöts bort av alla andra. Hon stöder, uppmuntrar och ger en grund för framtiden. För den goda modern är arbetet med barnet så givande och fullkomligt att hon inte bryr sig om ifall hon får betalt för det eller inte. Kontakten med de små är fullt tillräcklig för henne. Genom dem förverkligar hon sig själv fullt ut och därför saknar hon inte kontakt med andra människor.

Är berättelsen om den goda modern verkligen en myt? Och vad är en myt?

Med myt kan man ibland mena en ren lögn. Men myten kan också betraktas som sann, tex om den är en berättelse som ingår i en gudstjänst eller en annan rituell handling. I moderskulten ikläds varje moder urmoderns roll och i barnets födelse upprepar hon urhändelsen: mänsklighetens skapelse. Så återför-

Den 25000-åriga Venus från Willendorf — sexobjekt eller modersgudinna? Eller både och?

säkras mänsklighetens tillväxt och fortbestånd.

Myten kan också bli social och ha en viss institution som föremål. I vårt samhälle är moderskapet en social institution, dvs en samling likformiga beteenden som regleras av rollförväntningar och upprepas under en lång tid. Att föda barn är i sig självt ingen social institution, men att alla mödrar lever efter ungefär samma regler och beter sig på ungefär samma sätt är en institution. Modersmyten hjälper således, antingen man uppfattar den som en lögn eller som en sann berättelse, till att upprätthålla moderskapet som likformigt upprepat beteende.

Modersmyten har också en informativ funktion. Den berättar om två världar, kvinnans och mannens, den inre och den yttre världen, hemmets sfär och samhällets. Myten skapar därmed motsättningar men också en brygga mellan dessa världar. Mo-

derns mildhet kompenserar faderns stränghet. Det förefaller som om ju mera mansdominerat samhället är, desto starkare framhävs modersmyten.

Som bevis för att modersmyten är en lögn har man bl a anfört att kvinnor inte är så helt nöjda med att isoleras med ett litet barn i en lägenhet. De vill också ha ett arbete och en lön. De olika rollerna kommer i konflikt med varandra. Kvinnans möjlighet att välja bestäms inte bara av henne som individ utan också av vad samhället vill att hon väljer.

Men att modersmyten inte bara kan förkastas som en lögn bevisas av att modersrollen ofta får övertaget över yrkesrollen. Föreställningen om modern är djupt rotad i människornas sinnen.

Den religionshistoriska forskningen har visat att alla forntida folk har dyrkat "Moder Jord". Uppfattningen om jorden som kvinnlig är av gammal hävd och tradition.

I medelhavsländerna och orienten dyrkades den "stora modern" under många olika namn och skepnader. Skapargudinnan hade både onda och goda drag, både krigiska och erotiska. Efter att den katolska kristendomen efterträtt de antika religionerna överlevde den stora modern i form av Jungfru Maria, himlens drottning, en avsexualiserad modersgestalt.

Jungfru Maria bildar en övergång mellan de gamla modersreligionernas kultföremål och våra dagars modersmyt. I stället för att vara både skapande och mäktig, god och fruktansvärd, krigisk och sensuell så blev jungfru Maria enbart bärare och förmedlare av den ende manlige gudens son. Hon blev barnsköterskan som ger villkorslös kärlek. De krigiska och förstörande dragen hos gudinnan försvann och hon fick

Den romantiserade madonnabilden av modern och barnet har aldrig handlat om den utstötta modern. Bild ur *Illustreret Familie-Journal* 1888 (Ur Nørgaard: "När damerna fick ben" R&S).

ingen del i skaparakten. Marias barn var inte frukten av en sexuell handling utan av en "bebådelse" av Gud. Alla egenskaper utom den villkorslösa kärleken tillskrevs istället den manlige endeguden.

Den milda madonnan fick fylla funktionen att komplettera Fader-Gudens stränga krav på sina barn i den romersk-katolska tron. Berättelsen i kultdramat (gudstjänsten) om urmodern som skapade världen ersattes av berättelsen om jungfrun som utvaldes för att föda en blivande världsfrälsare.

I protestantismen, vars

framväxt och etablerande i Europa är samtida med centralstatens och de första tecknen på en framväxande kapitalism, finns ingen Mariakult: ingen helig moder med ett barn att dyrka. Kan detta tyda på att man i det förkapitalistiska samhället inte hade behov av eller tid med en modersdyrkan därför att kvinnan och barnet behövdes i arbetslivet? Det fanns inte behov av att förmedla bilden av en kvinna/hustru som enbart ägnade sig åt moderskap. Hela familjen strävade och arbetade. Att enbart vara mor var en lyx lika onödigt som kyrkans utsmyckningar.

Den sanna modern var den gifta kvinnan som hade råd att vara hemma hos sina barn. Alla de andra då? De fattiga, ogifta, ensamma...

I slutet av 1800-talet plockades modersmyten fram igen. När medelklassens kvinnor, i ett samhälle som höll på att industrialiseras, organiserade sig och krävde utbildning, arbete och ekonomiskt likabehandling gav Urban von Feilitzen ut boken "Protestantismens Mariakult" (1874) i vilken han uttryckte sin oro över att kvinnorörelsen skulle förstöra kvinnorna och göra dem till män. Han pekade på kvinnans specifika egenskaper: möjligheten att bli mor och att ägna sig åt "moderliga" yrken. Ellen Key som inspirerades av Feilitzen gav 1896 ut en skrift "Missbrukad kvinnokraft" där hon kom med liknande budskap: Kvinnans väsen är erotiskt och hennes uppgift att älska och vårda, men också att undervisa och inreda ett hem. Hon förutspår att nästa århundrade skall bli barnets och att uppfostra barn är kvinnan som skapad till. Modersmyten blir nu social och får som funktion att göra moderskapet till en social institution.

*

Ungefär samtidigt som moderskapet gjordes till en institution genomgick lönearbetsfamiljen samma utveckling.

Vid industrialismens genombrott var samhället stätt i upplösning. Folkomflyttningarna slog sönder familjerna i de lägre klasserna. Upplösningen av gamla band och normer gjorde att många utomäktenskapliga barn föddes, mödrarna övergavs och männen släntrade omkring som ungarlar eller emigrerade.

Industrialismens framväxt berikade vissa grupper så att vissa män fick råd att hålla sig med en hustru vars enda uppgift var att föda ett antal barn samt se välklädd och vacker ut. Den sysslolösa överklasskvinnan, den välbeställda borgarens statussymbol, framträdde.

Den sysslolösa överklasskvinnan ammade inte sina barn och tjänarna skötte dem.

Överklasskvinnans uppgift blev att vara "hemmets ängel"... Bild ur wiensk tidning 1901 (Ur Nørgaard: "När damerna fick ben" R&S)

Ändå framstod hon som den sanna modern. Därför att hon bar sig åt som normerna föreskrev — födde sina barn inom äktenskapet — belönades hon med en hög status. Moderskapet beror nämligen inte enbart på den biologiska bindningen mellan mor och barn utan också på vilken relation hon har till barnets far.

Den ogifta modern behandlades däremot som en samhällets paria. Hon hade brutit med normerna och skaffat sig barn utan att ha en fast förbindelse med en man. För henne och hennes barn fanns inget till övers av samhällets goda.

Hade den ogifta gravida kvinnan lite pengar kunde hon föda sitt barn anonymt, lämna det ifrån sig och återvända till sitt vanliga liv. Den fattiga kvinnan hade inte den utvägen. Hon måste dra sig fram i svält och umbäranden, ofta med prostitutionen som enda lösning på sina ekonomiska problem. Ibland löste hon problemet genom att avliva sitt foster.

Den fattiga arbetarhustrun hade inte heller någon avundsvärd ställning. Hennes barn led brist på både föda och vård.

Som vi ser så speglade verkligheten helt andra förhållanden än vad modersmyten berättade. Dessa mödrar var inte goda mödrar och de hindrades att vara det genom sin ställning. De saknade både ekonomiska och sociala förutsättningar.

Det är det här som bl a Ellen Key vill avhjälpa. Genom kärleken och inte genom vigseln blir förhållandet och därmed barnet äkta menade hon. Genom att peka på kvinnans egenskaper som speciellt lämpade för vårdande och fostrande uppgifter betonade hon husmoderns roll som den enda rätten för den gifta kvinnan. De ogifta kvinnorna kunde ägna sig åt andra "moderliga"

yrken som t ex lärarinnans.

De här idéerna passade den unga arbetarrörelsen bra. Den hade från början hävdats att kvinnorna i första hand skulle stödja männen i deras kamp för bättre förhållanden. Arbetarklassen hade dessutom ett stort behov av ett hem och av moderlig omvårdnad för sina barn.

Socialdemokraterna inledde en bit in på 1890-talet ett intimt samarbete med de frisinnade liberalerna. Bland de grupper som bekände sig till de frisinnade idéerna fanns problem liknande arbetarnas: bristen på ett eget hem och svårigheten att bilda familj:

"Hemmet har ju nästan blifvit ett ointagligt fäste, som inom medelklassen blott eröfras af äldre, finansiellt skickliga män."

skrev feministen Frida Stéenhoff i *Feminismens moral* (1905).

Hemmet och familjen blev för de socialdemokratiska och frisinnade männen i politiken ett gemensamt mål att sträva mot. Bristen på hem kunde också användas som ett hot mot de konservativa i befolkningsfrågan. Knut Kjellberg, läkare och folkbildningsman, tillhörande det frisinnade partiets vänsterflygel yttrade i riksdagsdebatten om preventivlagen 1910:

Hemmet är: *"i våra tider mer än någonsin af nöden såsom en institution, dit individerna i vår jäkande tid kunna återvända och hämta den hvila, de krafter, och den inre, uppbyggande samling, som äro nödvändiga."*

Det moderna samhället gjorde inte mycket menade Kjellberg för att "befordra grundandet och bevarandet af sådana hem." I detta uttalande instämde två socialdemokrater, Branting och Tengdahl.

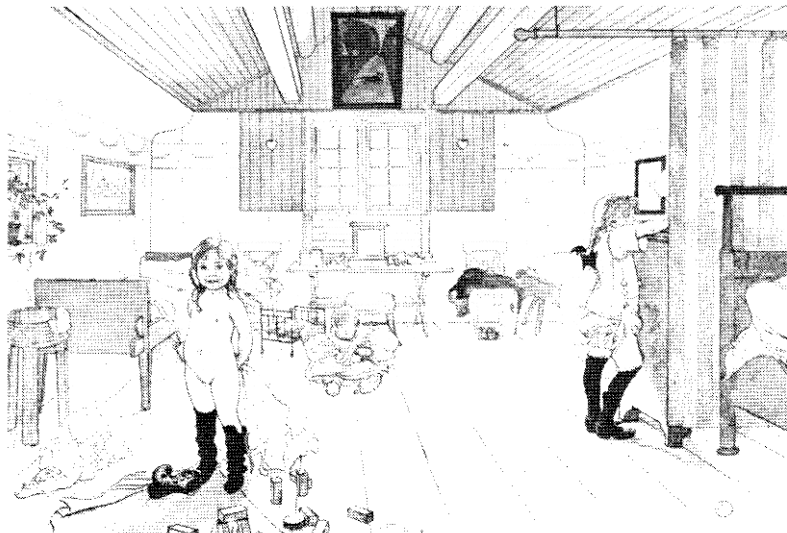
...men för det fanns inte tid och råd för arbetarkvinnan. Hennes "fostran av barnen" var ofta en fråga om överlevnad, om att slita för att få mat till barnen. Foto: Arbetarrörelsens arkiv

Parallellt med upplivandet av moderskulden och önskan att bevara familjen förekom andra strävanden att lösa samlevnads- och fortplantningsproblemen. En del ville göra kvinnan helt oberoende av mannen dels genom att barnen skulle bli samhällets gemensamma ansvar, dels genom kvinnans yrkesarbete. De här försöken kom emellertid i bakgrunden och det borgerliga familjemönstret med hustrun som hemmafru och mannen som försörjare segrade. På grund av att detta blev idealet var man inte så angelägen om att bry sig om

de kvinnor som bröt mot den. De ogifta mödrarna fick ingen hjälp alls förrän i slutet av trettiotalet. Deras rätt till ett eget sexualliv erkändes inte förrän på sextiotalet.

När Ellen Key lade ut texten om kvinnans väsen och bestämmelse så framhöll hon målaren Carl Larssons hem som förebild. Han var också mäkta populär, både här hemma och internationellt, genom de färgreproduktioner med motiv ur hans eget familjeliv som han spred i ett flertal album från 1895—1913 och till vilka han själv skrev en kåserande text.

”I Carl Larsson-idyllen får arbetarna en förebild definierad av medelklassen”

Mammas och småflickornas rum.

Carl Larsson-idyllen uttrycker modersmytens berättelse om den goda modern. Den ger intrycket av att hustrun har en uppgift att fylla. Hon är inte en sysslolös docka, en instängd drivhusblomma, som i den storborgerliga familjen. Hon ammar själv och sköter sina barn. Hon utstrålar trygghet och moderslycka. I Carl Larsson-idyllen finns protestantismens Mariakult, och i Carl Larsson-idyllen får arbetarna en förebild definierad av medelklassen.

Carl Larsson själv blev också en bra förebild för män ur alla klasser, som sedan lång tid haft benägenhet att fly från barn och äktenskap. Carl Larsson visar hur en bohem och vagabond inordnas i hemmet och blir husfar, hur en miserabel och fattig ungarl

mötte sitt öde och fick ny skaparkraft genom kärleken till Karin. De gifte sig 1883. Om deras möte berättar han själv:

*”Ja, hon kom äntligen, min från tidernas tider förutbestämda maka.”...
...”Jag var äntligen kär på rätta viset. Henne ville jag gifta mig med, med henne bilda bo, med henne bilda familj”... ”därpå hängde mitt lif, min konst.”*

Detta ideal stämde med ett ekonomiskt-politiskt behov av att knyta arbetaren fastare till familjen som ”husfar” och försörjare. I den tidiga egna-hemsrörelsen i början av 1900-talet var ett tungt vägande skäl att ”en egen stuga” skulle göra arbetaren mer bunden till familj och försörjning — och därmed göra honom till

Karin med ett av barnen.

stabil arbetskraft och mer obenägen till strejker och protester.

Carl Larssons bilder förde tankarna till det gamla bondesamhället, från vilket så gott som alla kunde härleda sitt ursprung. Lantbefolkningen utgjorde alltjämt en stor procent av befolkningen.

Det svenska samhället förändrades snabbt i och med industrialiseringen. Alltfler människor flyttade till städerna. Det sk mellanskiktet — tjänstemän bl a — ökade. Småföretagen krossades av stordriften. Alltfler bodde i lägenhet. Carl Larsson-idyllen hamnade på hyllan för att dyka upp igen under vår tid med småhusbyggande och furumöbler.

Med det moderna samhället gick också drömmen om den småborgerliga idoga hustrun i

stöpet. Från mitten av 30-talet kan fler och fler förverkliga drömmen om den privatiserade en-försörjarfamiljen. På 50-talet är det en majoritet som lever så.

Löntagarfamiljen, som inte har någon produktiv funktion, måste i stället stöttas med statlig hjälp och med psykologiska myter om dess känslomässiga nödvändighet. Liknande utveckling förekom i hela västeuropa.

Men knappt var denna process avslutad förrän allvarliga sprickor visade sig. Skilsmässorna ökar. Kvinnorna söker sig ut från familjen in på arbetsmarknaden. Det blir lätt att skylla på kvinnan/modern. Det är hennes fel att äktenskapen spricker och barnen far illa. Den moderna hustrun jagar mellan jobbet, affären och hemmet.

Modersmytens innehåll har förändrats. Eftersom förskolan och skolan — förutom massmedia — tagit över en del av moderns fostrande och "danande" uppgifter återstår inte mycket mera än att förse barnet med mat och kläder och att vara tillhands när barnet behöver något. Samtidigt har uppgifterna i hushållet minskat drastiskt. Ju tristare, mer innehållslös och isolerad moderns tillvaro blir desto mer framstår myten om den goda modern som ett mål för att fylla denna tillvaro — och som ett håll mot möjligheterna att förverkliga myten.

Den hemmavarande enbarnsmamman i trerumslägenheten som handlar djupfrysta fiskpinnar i förortens centrum och äter sin ensamma lunch med sitt lilla barn stämmer inte särskilt väl överens med den rustika matmodern med en stor barnskara omkring sig. Den mycket unga mamman ensam med sin barnvagn i förortens betongmiljö befinner sig långt från Carl Larsson-idyllen. Hon får nöja sig med en färgpro-

duktion på väggen och ett furrubord i köket. Med myten om den goda modern som hjälp härdar hon ut i förvissningen om att det liv hon lever är till barnets bästa.

När man ser tillbaka på moderskapets historia så märker man hur vår kvinnsituation alltid har kunnat rättfärdigas med modersmytens hjälp. Hur besvärligt vi än har haft det, så har lyckan att ha barn ansetts kunna överbrygga alla svårigheter. Mot detta har vi inte vågat opponera oss förrän på den allra sista tiden med parollen "rätten till den egna kroppen". Ännu idag kan man dock höra kvinnor som rättfärdigar sitt behov av ett arbete utanför hemmet med att "det är mycket bättre också för barnen att jag kommer ut lite." Myten om den goda modern som aldrig gör något för sin egen skull utan alltid tänker på sina barn i första hand, är fortfarande en del av kvinnans verklighet.

Kvinnors moderskap har alltid styrts av andra. Är det inte på tiden att vi börjar sty-

ra det själva? Från mitten av 1960-talet har vi nått framgång i att erövra en del negativa förmåner: rätten att slippa föda barn, rätten till abort, men ännu har vi inte erövat rätten att föda när vi vill och ännu har vi inte erövat en äkta glädje i relationen till barn, därför att ännu så länge låter vi modersmytens krav förstöra glädjen för oss. Barnet är ännu i allt för hög grad en inträdesbiljett till äktenskapet och en legal orsak att avstå från en mänsklig rättighet: att försörja sig genom eget arbete. De får tjäna som motivation till sina mödrars — kanske snart också till sina fäders — liv, i stället för att finnas i sin egen rätt.

Som jag har försökt visa så har modersmyten något av äkta myt i sig. Dvs den innehåller en berättelse som har hållits för sann och har uråldrig förankring i människornas sinnen. Låt oss utnyttja den hjälp vi kan ha av detta, men förändra innehållet så som vi själva vill ha det. □

Litteratur

Schimanski, Folke

Kvinnan och revolutionen.

Helsingfors 1972

Haavind, Hanne m fl

Myten om den goda modern.

Stockholm 1974

Ambjörnsson, Ronny

Samhällsmoder. Ellen Keys

kvinnouppfattning till och med

1896. Göteborg 1974

Stéenhoff, Frida

Feminismens moral. Stockholm

1903

Tingsten, Herbert

Den svenska socialdemokratins

idéutveckling, 1—2. Stockholm 1967

Lindorm, Erik

Oskar II och hans tid. Stockholm

1974

Persson, Birgit

Att vara ogift mor på 1700- och

1800-talet. Könsdiskriminering förr

och nu. Red. Karin Westman-Berg.

Vänersborg 1972

Key, Ellen

Kärleken och äktenskapet.

Stockholm 1907

Wernström, Sven

Trälarnas döttrar. Gidlunds förlag

Ringgren, U. Ström, Åke

Religionerna i historia och nutid.

Stockholm 1970

Seymour-Smith, Martin

Sex and society. Toronto 1975

Larsson, Carl

Ett hem. Bonniers